

ÇİFTE MAĞDURİYETİN ÖZNELERİ OLARAK ENGELLİ MÜLTECİLERE İLİŞKİN BİR İNCELEME¹

Fatmanur ALSANCAK^{1*}, İhsan KUTLU^{1*}

¹Arş. Gör, Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

*fatmanuralsanacak@sakarya.edu.tr, *ikutlu@sakarya.edu.tr

⁺ORCID ID: 0000-0002-1414-3358, ^ˆORCID ID: 0000-0002-5668-3491

Öz– Engellilik ve göç iki farklı dezavantajlılık durumudur ancak özellikle savaş mağduru olarak göç eden engelli kişilerin kendilerine özel durumları bulunmaktadır. Bu bağlamda elinizdeki çalışma engellilik ve göçün bir arada tecrübe edilmesini konu edinmektedir. Literatürdeki genel bakış engelli sığınmacıların engelli kişiler olarak menşei toplumlarında ve ev sahibi toplumlarda ayrımcılıkla karşılaşmalarından dolayı görünmez kaldıklarını göstermektedir. Hem yerinden edilmiş olmak hem de bunun sonucunda engelli olmanın çifte dezavantajını yaşayan engelli mülteciler engelli bireylerin sahip olduğu tüm haklardan faydalanamamakta, sığınmacı ve geçici koruma statüsündeki bireyler için farklı prosedürler izlenmektedir. Çalışmanın amacı engellilik ve göçün bir araya gelmesiyle birlikte daha büyük ve karmaşık sorunların varlığına dikkat çekmektir. Bu amaçla öncelikle engellilik ve göçün bir arada ortaya çıkmasına sebep olan savaşlara, ardından konuyla ilgili yasal düzenlemelere ve son olarak da engelli göçmenlerin yaşadıkları sorunlara değinilmiştir. Çalışma, engelli mültecilerin sosyal uyumu için gerekli olduğu düşünülen sosyal hizmet ve sosyal politika önerileriyle tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler– Engelli mülteci, Göç, Savaş, Sosyal politika.

A REVIEW ON DISABLED REFUGEES AS SUBJECTS OF DOUBLE VICTIMIZATION

Abstract – Disability and migration are two different disadvantageous situation, but especially those with disabilities who migrate as victims of war have their own special circumstances. In this context, the study is about experiencing disability and migration together. The literature overview promotes that refugees with disabilities remain invisible as people with disabilities face discrimination in their communities of origin and host communities. Disabled refugees who experience both the disadvantage of being displaced and disabled can not benefit from all the rights that individuals with disabilities have, and different procedures are followed for asylum seekers and individuals with temporary protection status. The aim of the study is to point out that disability and migration, when combined, lead to more complex problems called double victimization. For this purpose, firstly, the wars that caused the combination of disability and migration, then the legal regulations related to the issue, and finally the problems experienced by migrants with disabilities. The study was completed with social policy proposals that were deemed necessary for the social cohesion of refugees with disabilities.

Keywords – Disabled refugee, Migration, War, Social policy.

¹ Bu makalede yazarların katkı oranları %50-%50'dir.

GİRİŞ

Engellilik ve mültecilik bazen ayrı ayrı bazen de bir arada yaşanan iki farklı sosyal sorundur. Engellilik veya mültecilikten yalnızca birinin yaşanması durumunda bile insanların hayatlarının olumsuz yönde etkilendiği göz önüne alındığında bu iki dezavantajlılık durumunun bir arada yaşanmasına bağlı olarak hissedilen olumsuz etkinin artacağını tahmin etmek zor değildir. Bu bağlamda çalışmanın konusu engellilik ve mülteciliğin kesişimi olan *engelli mültecilik* olgusudur.

Engelliliğin her zaman her yerde geçerli ölçülerle tanımını yapmanın güç olmasından dolayı literatürde birbirinden farklı engellilik tanımlarıyla karşılaşılmaktadır. Engellilik bir kişiyi günlük aktiviteleri ve görevleri tamamlamayı bir şekilde kısıtlayan herhangi bir uzun vadeli durumu tanımlamak için kullanılabilecek şemsiye bir terimdir. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Bildirgesi'nde "kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendine yapması gereken işleri (bedensel ya da sonradan) herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar" engelli olarak tanımlanmaktadır (T.C. Başbakanlık Engelliler İdaresi Başkanlığı, 2009).

Engelliler öncelikle eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim problemleri, iletişim sorunları, işsizlik ve istihdama dayalı olarak ekonomik sorunlar, ihtiyaç duyulan cihazlara erişimde güçlükler, çevresi tarafından istismara maruz kalma, mevzuata dayalı olarak haklara erişim zorluğu, sosyal izolasyon, sosyal damgalanma ve ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2011 yılında yayınlanan Dünya Engellilik Raporu (DSÖ, 2011:9) bireylerin insanlık onuru, özerklik ve farklılıklarına, kimliklerini koruma haklarına saygı, ayrımcılığın önlenmesi, fırsat eşitliği ve bir dizi sosyal yaşama ilişkin erişim haklarına erişilebilirlik üzerine sunduğu önerilerle engeli olan bireylerin sosyal bütünleşmelerini geliştirecek ulusal ve uluslararası düzeyde somut adımlar önermiştir. Ancak bu sorunlar yalnızca engellilerin yaşadığı sorunlar olmayıp mülteciler² de bunlara benzer sorunları tecrübe etmektedir.

Bu noktada mültecilik kavramına ve mültecilerin yaşadığı sorunlara kısaca değinmek gerekmektedir. Mülteci "yaşamlarını ve güvenliklerini tehlikeye atan işkence, savaş ve diğer faktörler nedeni ile ülkelerini terk etmiş ve uluslararası koruma talebinde bulunmuş göçmen" olarak tanımlanmaktadır (Bartram, Poros ve Monforte, 2017:229). Bahsi geçen yer değişikliği nedeniyle mülteciler mevcut düzenlerinden ayrılmak ve yeni bir düzene uyum sağlamak durumunda kalmaktadır ancak bu yer değişimi pek çok soruna gebe dir. Türkiye'ye (İstanbul) gelen Suriyeli Mülteciler örneğinde dil sorunu, ekonomik sorunlar, sağlık sorunları, eğitim sorunları, toplumsal dışlanma gibi sorunlar mültecilerin yaşadığı sorunlardan bazılarıdır (Güneş Aslan, Güngör, 2019:1609).

Engelliliğin ve mülteciliğin ortak sorunlar barındırmasının yanı sıra bazı incelemeler bu iki olgunun ne şekilde kesiştiğini daha belirgin şekilde ortaya koymaktadır. Handicap International ve HelpAge International tarafından 2014 yılında yapılan "Hidden Victims of the Syrian Crisis; Disabled, Injured and Older Refugees (Suriye Krizinin Gizli Kurbanları: Engelli, Yaralı ve Yaşlı Mülteciler)" çalışmasında Ürdün ve Lübnan'daki mülteci kamplarında yaşayan Suriyeli mültecilerin durumları incelenmiştir. Bu çalışmaya göre Suriyeli mültecilerin %22'si engelli (impairment) iken bu nüfusun %6'sı ağır engelli durumdadır. Mevcut engellilerin %44,2'si fiziksel, %42,5'i duyuşsal ve %13,4'ü zihinsel engellidir. Lübnan'daki UNCHR'a kayıtlı mültecilerin %1,4'ünün engelli olduğu kaydedilmiştir. Engelli mültecilerin %20'sinin birden fazla engeli vardır. Ürdün'de (%26) Lübnan'a (%20) kıyasla daha fazla sakatlanmaların olduğu görülmüştür. Ürdün ve Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin %5,7'sinde ciddi boyutta yaralanmalar saptanmış, yaralanmaların %80'i doğrudan Suriye'deki savaşın sonucu oluşmuştur. Yaralananların %55'i günlük yaşam aktivitelerini desteksiz olarak yapmakta zorlanmaktadır (Calvot ve Merat, 2014). Sadece Suriye'deki duruma ilişkin ortaya çıkan bu manzara engellilik ve mülteciliğin birlikte ortaya çıkan bir durum olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ancak bu iki çalışmanın verileri Türkiye'deki engelli mültecilerin tümünü kapsamamakla birlikte mevcut çalışmaya katılanlara dair niteliksel ve derinlemesine bir analiz içermemektedir. Engelli mültecilerin sorunları yalnızca sağlık sorunlarını içermemekte, aynı zamanda bir dizi sosyal ve ekonomik haklardan mahrum kalmakla ilişkilidir.

Türkiye'de göç çalışmalarının 2011 yılında ivme kazanan kitlesel göç hareketleri ile hızlandığı görülebilmektedir. Bu çalışmalar büyük ölçüde Suriye ve Irak'tan ülkemize göç eden sığınmacıların konumları, aidiyetleri, toplumsal kabul ve sosyal uyumları (cohesion) üzerine odaklanmaktadır. Bu süreçte gözden kaçan savaş sonucu engelli olma boyutu ise yardım hizmetleri sağlama perspektifinden öteye geçilemeyen ve görünürlüğü oldukça düşük olan bir mesele olarak kalmıştır. Türkiye'de 2017 yılında Savaş Mağduru Engelliler Uluslararası Zirve Programı gerçekleştirilmiş, bu çalışma kapsamında göç sonucu engelliliğin nedenleri ve sonuçları irdelenmiştir. Türkiye ve dünyadan engelli mülteci ve sığınmacıların engellilik hallerine ilişkin verilere ulaşabildiğimiz bu çalışma ile savaşın getirdiği bir sonuç olarak engelli olmanın örneklerine erişilebilmektedir. Ancak ne daha öncesinde ne de daha sonrasında Türkiye'de engelli mültecilere yönelik bütüncül çözüm önerileri sunan bir program yapılmadığı gibi sosyal politika bağlamında bir çalışmaya da rastlanmamaktadır.

Engellilik çalışmaları bağlamında kullanılan teorik çerçeveler ve terminolojiler göç ve yerinden edilme literatürüne yeni giriş yapmış olduğundan engelli mülteciler büyük ölçüde görünmez kalmıştır. Aşağıda engellilik ve ilticanın kesişimi ortaya konularak öncelikle çifte mağduriyet olarak nitelendirilen bu durumun oluşmasına yol açan savaşların etkisine, akabinde konuyla ilgili yasal zemine ve son olarak

² Mülteci kavramı, metin boyunca göçmen, sığınmacı, zorla yerinden edilmiş ifadelerini de kapsayan yaygın görüşün kabulü bağlamında kullanılmıştır.

da engelli mültecilerin yaşadıkları sorunlara yer verilmiştir. Bu bağlamda göç ve engellilik olgusunun ortak noktaları anlatılmış ve engelli mültecilerin yaşadıkları sorunların giderilmesine yönelik sosyal hizmet ve sosyal politika önerileri sunulmuştur.

Savaşın Bir Sonucu Olarak Engelli Mültecilik ve Diğer Sorunlar

Engelli mülteciliğin ortaya çıkmasındaki en önemli etkenlerden biri savaşlardır. Bu amaçla öncelikle savaşların ve çatışmaların yol açtığı zorla yerinden edilme ve engellilik durumuna ilişkin verilere yer verilmiştir. BMMYK'nın 2019 yılı verilerine göre şiddet, çatışma ve zulümden kaçan mülteciler, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler ve sığınmacılar da dahil olmak üzere küresel ölçekte yaklaşık 79,5 milyon zorla yerinden edilmiş (forced displacement people) insan bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği başkanı Flippo Grandi "Günümüzde zorla yerinden edilmenin sadece çok daha yaygın olmakla kalmayıp aynı zamanda artık kısa vadeli ve geçici bir olgu olmadığını gösteren bir gerçekliğine şahit oluyoruz." ifadesiyle bu soruna dikkat çekmektedir. 2019 yılı içinde yaklaşık 11 milyon insan zorla yerinden edilmiş, bu sayının 2,4 milyonu kendi ülkesi dışında koruma talep ederken, 8,6 milyonu yaşadıkları ülke sınırları içinde göç etmiştir. Zorla yerinden edilen nüfusun büyük kısmı, hayatlarını yeniden inşa etmek için uzun vadeli çözümler bulamamıştır (UNHCR, 2019). Zorla yerinden edilmeye ilişkin BMMYK verileri her ne kadar bu sorunun önemine dikkat çekmiş olsa da spesifik sonuçlarından ziyade nedenlerine (çatışma, şiddet, doğal afetler vb.) odaklanmıştır. Yine 2019'da yayınlanan "Zorla Yerinden Edilmede Engelli Bireylerle Çalışma" raporunda yerinden edilen insanlar içinde engelli mültecilerin oranı belirsizdir.

Avrupa-Akdeniz İnsan Hakları Gözlemevi (Euro-Mid) İsrail saldırıları sonucu 3000 Gazzeli çocuğun yaralandığını ve bunlardan 1000'inin engelli olarak hayatlarına devam edeceğini tespit etmiştir. Gazze'nin Beytüllahiya kentinde bir engelli merkezinde kalan engellilerin bazıları bomba altında kalarak hayatını kaybetmiştir. İsrail işgalci güçlerinin 1987 yılında Filistinlilere karşı uyguladığı "kemikleri kırma politikası" çerçevesinde Filistin istatistik merkezine göre 1987-1997 yılları arasında yaklaşık 2525 kişi kalıcı olarak sakat kalmıştır (PCHR, 2007; Snoubar ve Karataş, 2015). Yine Filistin istatistik merkezi verilerine göre Filistin'de 118 bin, Gazze'de 38 bin insan engelli durumundadır. İsrail ile yaşanan çatışmalardan etkilenen Filistin ve Gazze'deki insanların %49'undan fazlası fiziksel engele sahiptir. Çoğunlukla bombalanma sonucu öğrenme güçlüğü %24, konsantrasyon kayıpları %22, duyma kayıpları ise %14 oranında saptanmıştır (Hussain, 2017:188-189). Bu da şiddet ve çatışmaların insanlar üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir.

Savaş ve çatışmaların engelliliği doğurduğuna ilişkin bir başka örnek Hocalı katliamı olarak bilinen saldırıdır. Abbas (2017:183-184) Azerbaycan'da 1992 yılında yaşanan Hocalı katliamında bir gece içinde 7 bin nüfusu olan bir şehrin yok edildiğini ve resmi kayıtlarda 500 kişinin engelli hale

geldiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte Azerbaycan'da 600 bine yakın engelli insanın olduğu ve bu sayının 30 bininin Karabağ Savaşı sebebiyle engelli hale geldiği aktarılmaktadır.

Dünyanın her bölgesinde gerçekleşen savaşlar travmatik sonuçları beraberinde getirir. Savaşın en çok iz bırakan travması ise kronik hastalıklardır. Engelli mülteciler hem sivillerden hem de iç çatışmalarda savaşan milislerden oluşmaktadır ve savaş mağduru mülteci engellilerde bedensel, görsel, işitsel, dil ve konuşma bozukluğu gibi engel türleri olduğu gözlemlenmiştir (DSÖ, 2011:188).

2003 yılında dünyada 680 milyon kişi engelliyken bu sayı 2015 yılında 1 milyar 80 milyon kişiye yükselmiştir. 12 yılda yaşanan savaşlardan dolayı engelli sayısı yaklaşık %50 artmış durumdadır (Kassap, 2015; Karataş, 2017:113). Geçen yüzyılın başlarında yaşanan I. Dünya Savaşı boyunca savaşta sakat kalan kişi sayısının 303.150 kişi olduğu belirtilmektedir. Resmi kayıtlara göre savaşta sakat kalan kişi sayısı 97.007'dir (Gökmen, 2007). Savaşların sakatlık ve engellilik ile ilişkisini gösteren bu verilerin yanı sıra savaş ve çatışmalar bireyleri şu yönlerden etkilemektedir:

1. Çatışmaya dayalı yerinden edilme ve bunun sonucu olarak sağlıklı olmayan yaşam koşulları, bulaşıcı hastalıklar ve yaralanmaların artması, kirli içme suyu, kalabalık kamplar ve yerleşim yerleri ve yetersiz beslenme gibi çevresel etmenler bu koşullar altındaki bireyleri olumsuz yönde etkilemektedir.
2. Çatışma ortamlarındaki gıda güvensizliği ve kötü beslenme riskinin yüksek olması ile gelişim gerilikleri ve kötü beslenmeler (malnutrition) ortaya çıkmaktadır.
3. Kadınlar ve çocukların çatışma sırasında cinsel şiddete maruz kalması sonucunda cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, gebelik ve travma sonucu ruh sağlığı sorunları ve kronik hastalıklar ortaya çıkmaktadır.
4. Çatışma ortamında doğum kontrolü ve takibi, kürtaj, gebeliğin sonlanması, çocuğunu emzirememe gibi temel sağlık hizmetlerinin bulunmaması sonucu ölüm riski yüksektir (Gasseer vd., 2004; Snoubar ve Karataş, 2015). Ayrıca doğum sırasında veya sonrasında savaş ve çatışma ortamlarında çocukların şiddet olaylarına doğrudan veya dolaylı olarak maruz kalması sonucunda psikolojik travmalar ve ağır yaralanmalara bağlı kalıcı sakatlıklar yaşanmaktadır (Snoubar ve Karataş, 2015).

Türkiye'de bilimsel kaynaklarda engelli mülteciler genel itibarıyla kırılgan ve hassas mülteciler olarak ele alınmış ancak derinlemesine çalışmalar yapılmamıştır. Literatüre bakıldığında engelli mültecilerle ilgili bir eksiklik olduğu göze çarpmakta, bu konuda Türkiye'de sınırlı sayıda araştırmanın olduğu görülmektedir. Taşkın'ın 2018 yılında yaptığı "Sığınmacılar ve Geçici Koruma Altındaki Engelli Suriyeliler ile Engelli Iraklılar: Türkiye'de Sağlık ve Rehabilitasyon Hizmetlerine Erişimlerdeki Sorunları ve Çözüm Önerileri" adlı yüksek lisans tez çalışmasında 268 engelli sığınmacının %86,6'sının savaş sırasında engelli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmadan hareketle

engelli mültecilerin büyük ölçüde savaş sonrasında engelli oldukları söylenebilir. Bu çarpıcı sonuç engellilik ile göç olgusunun savaş ortamında keşiştiği gerçeğini göstermektedir.

Türkiye'deki savaş mağduru engelli mültecilere ilişkin yapılan çalışmalar 2017 yılında gerçekleştirilen Savaş Mağduru Engelliler Uluslararası Zirvesi'nde tartışılmış ve çarpıcı veriler ortaya konulmuştur. Bu çalışmalardan birisi olarak 2016 yılında yapılan "Gaziantep'te Yaşayan Suriyeli Engelli Mültecilere Yönelik Durum Analizi ve Sayısal Veriler; Çocuklar Odağında Bir Değerlendirme" çalışmasında Suriyeli engelli mülteci çocukların %38,1'inin bedensel engelli; %46,4'ünün ise doğumsal anomali nedeniyle engelli olduğu görülmüştür (İncetahtacı, 2017:154). Bu engellilik durumları savaş travmasının bir uzantısı olarak ortaya çıkmakta ve oluşan mağduriyet haklara erişim sorunlarını akla getirmektedir.

Göç ve Engelliliğe İlişkin Yasal Düzenlemeler

Göç ve engellilik insanlık tarihi kadar eski iki olgu olmasına rağmen tarihsel süreç içinde oluşturulan normlar, uluslararası sözleşmeler ve diğer yasal düzenlemeler bu iki olgunun ortak öznelere için oldukça yavaş bir gelişim seyretmiştir. Göçle ilgili yasal mevzuatın dayanak noktası olarak 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi engelli mülteciler konusunu açıkça kapsamamaktadır. 1951 yılında uluslararası iltica normlarına ilişkin çalışmalar başlatılmış, 2006 yılında ise Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (URL 3) kabul edilmiş ve her iki sözleşmede engelli mülteciler ya da mülteci engellilerden bahsedilmemiştir. Küresel boyutta engelli mültecilerle ilgili yarım yüzyıllık bu gecikme birleşik bir engellilik kavramı üzerinde durulmasını da geciktirmiştir.

Bununla birlikte zaman zaman yorum farklılıkları bulunmakla birlikte her iki gruptaki (engelli ve mülteci) insanlar için söz konusu uluslararası sözleşme sırasıyla riskli durumlarda engelli kişiler için koruma sağlamanın yanı sıra hareket özgürlüğü ve başkalarıyla eşit şartlarda ikamet ve uyruk seçme özgürlüğünün tanınmasını sağlar. İnsan hakları ve iltica ile ilgili standartların genel ilkeleri ile birlikte ele alınan bu araçlar burada incelenmekte olan gruba özel politikaların oluşturulmasına temel oluşturmaktadır.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (UNCRPD) 21 Aralık 2006 tarihinde 21. yüzyılın ilk kapsamlı insan hakları anlaşması olarak kabul edilmiş ve 3 Mayıs 2008'de yürürlüğe girmiştir. Birleşmiş Milletler bünyesinde Sosyal Politikalar ve Kalkınma Bölümü ve BMMYK arasındaki ortak eylem planları Uluslararası Engelli Hakları Sözleşmesi'nin ardından engelli mültecilerin lehine politikaları güçlendirmiştir. BM'ye üye ülkelerin yorum farklılıklarından kaynaklanan birden fazla sorun karşısında BMMYK Yürütme Komitesi Uluslararası Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme'nin imzacılarına yönelik olarak 2010 yılında bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor engelli olan ve olmayan mülteciler arasındaki koşulların eşitliğine yönelik

bir dizi öneride bulunmaktadır (URL 1). Bu önerilerden bazıları;

- İlgili ortaklarla iş birliği içinde mültecileri ve engellileri her türlü ayrımcılığa karşı korumak ve tüm ihtiyaçlarını karşılamada sürdürülebilir ve uygun destekler sağlamak,
- Mültecilerin ve engelli kişilerin ihtiyaçları, hakları ve yetenekleri konusunda eğitim vererek engellilik konularında farkındalık yaratmak ve engelli kişilerin haklarına saygı duymak,
- Gerektiğinde koruma ve yardım ihtiyaçlarını belirlemek üzere mültecilerin ve engelli bireylerin hızlı ve sistematik bir şekilde kayıtlarını tamamlamak ve kendi ihtiyaçlarını iletemeyenlere özellikle dikkat etmek,
- Devletlerin mültecileri ve engelli bireyleri ilgili politika ve programlara dahil etmelerini ve engelli mültecilerin ilgili belgelerin düzenlenmesi yoluyla hizmetlere erişimlerini sağlamak,
- BMMYK ve ilgili tüm ortakların ilgili hizmet ve programların tasarımı ve uygulanmasında uygun danışma yoluyla mültecilerin ve engelli kişilerin katılımını sağlamak,
- Devletleri mülteciler ve engelli kişiler tarafından erişilebilir ve anlaşılabilir olmasını sağlamak için bilgi, prosedür, karar ve politikaları uygun şekilde iletmeye teşvik etmek,
- Engelli çocukların ve gençlerin uygun koruma, yardım ve eğitime erişimini sağlamak üzere BMMYK tarafından korunan ve yardım edilen engelli kadın ve kız çocuklarının cinsel ve cinsiyete dayalı şiddeti ve diğer sömürü biçimlerini önleme ve bunlara yanıt verme programlarına dahil edilmesini sağlamak,
- Acil durumlar başta olmak üzere uygun erişilebilirlik standartlarını benimsemek ve uygulamak, uluslararası çerçevede sunulan hizmetler ve programlar da dahil olmak üzere tüm genel hizmetlerin engelli kişiler tarafından erişilebilir olmasını sağlamak,
- Engelli mültecilerin sorunlarına kalıcı çözümler için fırsat eşitliğine sahip olmak ve uygun destekleri sağlamak üzere işbirliği yapmak,
- Engelli farkındalığını politika yönergelerine ve eğitim programlarına dahil etmektir (URL 1).

Bu öneriler sonuç önerilerini içeren maddelerin özeti olarak sunulmuş ve taraf ülkeleri teşvik eder niteliktedir.

Avrupa Birliği sığınmacıların kabulünde engelli insanların korunmasına yönelik pek çok yasal düzenlemeye yer

vermiştir. Özellikle 2003/9 AB Direktifi (European Commission, 2003) doğrultusunda üye ülkeler özel ihtiyaçları olan sığınmacıların özellikle tıbbi ihtiyaçların ve diğer yardımların sağlanmasıyla yükümlüdür. Özellikle engelli sığınmacıların kabulü ve idari gözüaltına alınmalarıyla ilgili Beduschi-Ortiz (2010) AB üyesi ülkelerde durumun endişe verici olduğunu belirtmektedir. 2003 AB Direktifi'ne göre idari gözüaltına alınan engelli sığınmacıların sığınma başvuru sürecinde sağlık koşulları için asgari yaşam standartları ve ekonomik geçim kaynakları güvence altına alınmalıdır. Direktif savunmasız sığınmacıların engelli olanlar da dâhil olmak üzere belirli durumlarını dikkate alma zorunluluğuna değinmiştir. Bunun yanı sıra 2003 Direktifi'nde engelli mülteci işçilerin entegrasyonunu kolaylaştırmak için çalışma ortamında makul düzenlemeler yapma yükümlülüğü ile ilgili hiçbir şey belirtilmemiştir. Benzer şekilde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi engelli bir yetişkinin yardım başvurusunun kapsamını belirleyen tek ölçütün vatandaşlık olmaması gerektiğini açıkça belirtmesine rağmen sosyal güvenlik konusunda hiçbir şey belirtilmemiştir (Beduschi-Ortiz, 2010). Bu nedenle engelli bir sığınmacının durumunun genel olarak Direktif tarafından bazı temel sosyal haklar sağlansa bile güvencesiz olduğu görülmektedir.

Türkiye'de hem yerinden edilmiş olmak hem de bunun sonucunda engelli olmanın çifte dezavantajını yaşayan engelli mülteciler engelli bireylerin sahip olduğu birçok haktan faydalanamamakta, sığınmacı ve geçici koruma statüsündeki bireyler için farklı prosedürler izlenmektedir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde verilen 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları ile Engelli ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmelik'e göre engelli ve yaşlı bakım aylığından faydalanabilmek için Türk vatandaşı olma şartı gerekmektedir. Mülteciler için Türkiye'de genel sağlık sigortası uygulamasıyla ilgili olarak, 6458 sayılı Yabancılar Hakkında Uluslararası Koruma Kanunu'na göre herhangi bir sağlık güvencesi olmayan ve ödeme gücü bulunmayanlar, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu hükümlerine tabi olup genel sağlık sigortasından yararlanabilmektedir. Ancak bu da tüm statüler için eşit değildir. Türkiye'ye göç eden bireylerin statülerinin belirlenmesinde zorluklar yaşanmaktadır. Bu nedenle bireylerin sağlık haklarından eşit faydalandıkları söylenemez. Diğer taraftan sığınmacı ve geçici koruma statüsünde bulunanlar için geliştirilen yardım politikalarında tüm engelli mültecilere ulaşılmasıyla ilişkili bir sistem de mevcut değildir.

Uluslararası ve ulusal mevzuattaki bu boşluklar engelli mültecilerin mevcut sorunlarına çözüm getirmemekte, bu sorunların görünmez kalmasına zemin oluşturmaktadır. Engelli mültecilerin sorunlarının irdelenerek hizmetler ve haklarla bütünleşmesi elzemdir. Bu bağlamda engelli mültecilerin sorunlarına değinilmiş ve çözüm yolları aranmıştır.

Engelli Mültecilerin Sorunları

UNHCR ve Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre dünya genelinde zorla yerinden edilmiş 3 milyona yakın engelli

olduğu tahmin edilmekte, bu sayıya rağmen engellilerin göz ardı edildiğine işaret edilmektedir (URL 2). Mevcut desteklerin engelli insanların spesifik ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığı, tespit ve başvuru süreçlerinin olmadığı, yetersiz erişimden dolayı engellilerin haklarından mahrum kaldığı belirtilmektedir.

Engellilik ve mülteciliğin bir arada gelişmesiyle birlikte kaçınılmaz olan birçok sorun gün yüzüne çıkmaktadır. Bunlar;

- Dil problemlerine bağlı olarak iletişim sorunları,
- Konut problemleri ve kira ödeme ile ilişkili yaşanan barınma sorunları,
- İşsizlik ve istihdama dayalı ekonomik sorunlar,
- Eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere erişememek,
- Engellilerin gereksinim duyduğu araç, gereç ve cihazlardan mahrum kalma,
- Çevresi tarafından istismara maruz kalma,
- Dışlanma, ayrımcılık ve damgalanmaya maruz kalma,
- Yabancılık duygusundan dolayı sosyalleşme mekânı olan kamusal alanlara çıkmanın güçleşmesi,
- Mevzuattan kaynaklanan sorunlarla ilgili hizmetlere erişimde yaşanan güçlüklerdir (Kaya, 2017; DSÖ, 2011; Kurtoğlu Karayel, 2018; URL 2).

Bu sorunların hem engelli hem mülteci olan bireylere etkilerinin daha iyi anlaşılması için engellilik ve ilticanın hangi noktalarda keşiştiğinin görülmesi önemlidir. Straimer (2010:4) engellilik ve ilticanın dört noktada keşişebileceğini açıklamıştır:

İlk olarak engellilik yerinden edilmenin bir sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir. Buradaki en bariz bağlantı bir sağlık sorununun zulüm ve işkence sonucu ortaya çıkması durumudur. Öte yandan göç yönetimi bağlamında mülteci statüsü belirleme sürecinin kendisi de engel teşkil eden unsurlardan birisidir. Ayrıca tutuklu olma ve uzun bekleme süreleri nedeniyle yaşanan stres kronik semptomlar yaratabilir ve mevcut sağlığı kötüleştirebilir. Böylece engellilik koruma ve yardım eksikliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkabilir.

İkinci keşişim alanı sakatlığın korunmaya erişimde bir engel teşkil etmesi ve erişilebilirlik sorunlarıdır. Engel durumunun niteliğine bağlı olarak mevcut bir engellilik hali sığınmacı ve mültecilerin adil bir sığınma prosedürüne erişimini etkileyebilir. Örneğin zihinsel anomalilerin göz ardı edilmesi, sığınma başvurusunda bulunan engellilerin güvenilirlik değerlendirmesinde başarısız olma olasılığı ve genellikle yasal temsili reddedildiği için koruma erişimini tehlikeye atabilir.

Engellilik ve mülteciliğe bağlı sorunların diğer bir keşişim noktası engelli sığınmacıların ülkeye kabulü sürecinde belirli ihtiyaçların karşılanması gerekliliği ve bunun sağlanamıyor

olmasıdır. Özellikle sağlık hizmetleri, barınma ve sosyal güvenlik konularında yetersiz destek engelli insanlar üzerinde olumsuz etkiye neden olabilir. UNHCR kayıtlarında engelli sığınmacılar hakkında çok az veri olması ve birçok engelli mültecinin sağlık sorunlarını kendi kendine çözmek zorunda kalması koşulları daha olumsuz hale getirmektedir.

Son olarak Straimer (2010:4) literatürdeki bilgi eksikliğinin engelliliğin yerinden edilmenin bir nedeni olarak anlaşılmasını zorlaştırdığını ifade etmiştir.

Engellilik iltica ile birden fazla engel oluşturacak şekilde etkileşime girebilir. Sosyal modeli uygulayan araştırma projeleri engelli olmak, azınlık etnik grubuna ait olmak ve sığınmacı olmaktan kaynaklanabilecek kümülatif dezavantajı göstermiştir (Harris, 2003; Straimer, 2010:4-5). Çokkültürlü toplumlarda yabancı bir dilde iletişim kurmanın önündeki engeller veya azınlık/etnik gruplarına karşı zenofobik söylemler engellilikle birleştiğinde sosyal dışlanmaya sürüklemektedir.

İltica ve engelliliğin kesişmesiyle sorun daha karmaşık hale gelmektedir çünkü savunmasızlık hedef nüfusun ihtiyaçlarına eklenerek birleşir ve politikacılar için görünmez olma eğiliminde olan şiddetin artmasına neden olur. Engelli mülteciler (ya da mülteci engelliler) genellikle unutulmuş, çoğu kez gözden kaçırılmış ve yerinden edilmiş tüm toplumlar arasında en izole edilmiş, sosyal olarak dışlanmış ve marjinalleştirilmiş grubu oluşturmaktadır (Barros ve Nogueira, 2018). Ayrıca birçok araştırma engelli insanların genel olarak şiddete daha fazla maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır. Bu durum çok yönlü sorunların varlığına işaret etmektedir.

Engelli mültecilerin çok yönlü sorunları sosyal yaşamda dezavantaj olarak ortaya çıkmaktadır. Barros ve Nogueira (2018) engelli mülteci olmanın üç temel dezavantajını şöyle gruplandırmıştır; birincisi, kendi ülkelerinden uzakta olmak; ikincisi, kendi ülkelerinin korunmasından kopuk olmak ve son olarak, geri dönmeye zorlandıkları takdirde zulüm ve işkence ile karşı karşıya gelme korkusu içinde yaşamak. Tüm bunlar engelliliği karakterize eden uzun vadeli kısıtlamalara ek yaşamsal faktörlerdir.

Bir diğer dezavantajı Schneider ve Ingram (1993) engelli mültecilerin sığınma talebinde buldukları topluma bağlı olarak bir başkasına bağımlı pozisyonda ya da marjinalize edilmiş pozisyonda olmalarıyla ilişkilendirmiştir. Bağımlı olma durumu sosyal bağlamda bir başkasına gereksinim duyarak yaşamakla ilişkilendirilirken ana akım toplumun dışında kalarak marjinalize edilme durumu hem politik hem de toplumsal bağlamda olumsuz bir konuma işaret etmektedir. Bu durum engelli mülteci olmanın dezavantajlarını açıklar niteliktedir.

Göç ve engellilik bağlamındaki kesişimsellik noktalarından birisi de bu kesişimselliğin cinsiyet temelli olarak yorumlanmasıdır. Feminist hareketlerle engelli hareketlerinin

tarihsel sürecine bakıldığında ayrımcılık karşıtı söylemin paralel bir düzlemde ilerlediği görülmektedir. Bu iki dezavantaja savaş mağduriyetinin eklenmesi ile kadın engelli mültecilerin de ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Özellikle beden imajı ile kadının toplumdaki rollerine ilişkin sorunlar temelinde mülteci engelli kadınlar bu mağduriyetin özneleri olarak göze çarpmaktadır. Annelik rolü, çocukların bakımı, eş olma rolü engelli kadınların dışlanmalarındaki toplumsal sorunlardan bazılarıdır.

Engelli mülteci olmak büyük ölçüde savaş ve şiddete maruz kalmakla ilişkilidir. Menşei ülkelerde yaşanan iç savaşlar, terör eylemleri veya uluslararası boyuttaki çatışmaların ortasında kalan sivil insanlar göç etmeden önce, göç sürecinde veya göç ettikten sonra şiddete maruz kalma sonucu sağlık haklarından mahrum kalarak olumsuz etkilenmektedir. Engellilik ve göç hareketlerinin ortak özneleri olan engelli mültecilerin savaş sonrası kalıcı sağlık sorunlarının görünürlüğü bu bağlamda önemlidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma iki dezavantajlılık durumu olarak engellilik ve mülteciliğin birbirleri için çarpan etkisi oluşturarak çok daha karmaşık sorunlara yol açtığını göstermek amacıyla hazırlanmıştır. Öncelikle ilgili literatürün gözden geçirilmesi engelliliğin iltica ile çeşitli şekillerde etkileşime girebileceğini göstermiştir. Bu doğrultuda engellilik, yerinden edilmenin sonucu olabilir ve iltica hem koruma hem de yardıma erişim için çok katlı bir engel haline gelebilir.

BM Engelli Hakları Sözleşmesi engelli kişilerin yaşadığı sorunları daha ön plana çıkarmış olsa da bu kişilerin yaşadığı problemler halen devam etmektedir. Bunun gerçekleştiği bağlamlardan biri zorla yerinden edilmedir. Sosyal güvenliğe erişim hükümleri haricinde 1951 Mülteci Sözleşmesi mülteci hukukunun engelliliğe duyarlı yorumu konusunda çok az rehberlik sunmaktadır. Bu noktada insanların iyilik halini ve refahını artırmayı hedefleyen bir disiplin olarak sosyal hizmet ve daha genelde sosyal politika bağlamında bazı önerilere yer verilmiştir. Öncelikle Amerikan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NASW)'nin belirttiği üzere mültecilik ve mültecilerin durumu dış politika ile ilgili ideolojik bir mücadeleden ziyade insani değerler ve ihtiyaçlar temelinde düşünülmelidir (NASW, 2006). Sosyal hizmet mesleğinin temel misyonu insan refahını artırmak ve incinebilir, ezilen ve olumsuz koşullar altında yaşayan insanların ihtiyaçlarının karşılanabilmesini sağlamaktır. Sosyal yardım ile sosyal refahın birbirinden farklı olduğu bilincinden hareketle engelli mülteciler için yardıma bağımlı değil insan hak ve hürriyetlerine eşit erişimi hak eden bireyler perspektifiyle yaklaşılmalıdır. Bu düşünce doğrultusunda hareket eden sosyal hizmet disiplini şüphesiz toplum çalışmalarında önemli rol oynamakta, toplumu harekete geçirme ve kaynaklarla buluşturma ile gerekli yasal düzenlemelerin sağlanması noktasında işlevsel bir konumdadır.

Engelli mültecilerin spesifik sağlık sorunlarıyla ilgili sağlık hizmetlerine erişimleri doğrudan engelli haklarıyla ilişkili

mevzuata dahil olmalarıyla ilişkilidir. Engelli mültecilere dönük hizmet politikalarında fırsat eşitliği ilkesi gereğince sosyal güvenlik sistemleri yapılandırılmış olmalı ve bu durum göç yönetiminde göz ardı edilmemelidir.

Mültecilerin göç edilen ülkeye yerleşimlerinde engelli olup olmadıkları göz ardı edilmemeli, bilakis engel durumu gözetilerek engelli mülteciler için barınma birimleri oluşturulmalıdır. Bu birimlerin bulunduğu yerlerde çevre düzenlemeleri engelli mülteciler için özel olarak tasarlanmalıdır. Barınma koşullarının yanı sıra bakım hizmetlerinin erişilebilir olması gerekmektedir. Engelli mülteciler için oluşturulan barınma merkezlerinde özbakımını yapamayan bireyler için bakım elemanlarının bulunması engelli mültecilerin bütünleşmesinin önündeki handikapları ortadan kaldıracak hizmetlerin başında gelmektedir.

Mülteci topluluklar göç ettikleri ülkede yoksul kesimi oluşturmaktadır. Ekonomik yetersizliklerle karşılaşan engelli mültecilerin sağlık durumlarına bağlı olarak çalışmadıkları dolayısıyla sosyal güvencelerinin olmadığı bilinmektedir. Bu çifte dezavantajın hak temelli yaklaşımla bütünleşme politikalarında yer bulması çok önemlidir. Çalışma haklarına ilişkin yasal düzenlemeler işgücü piyasasına katılım ve istihdam olanaklarına yönelik politikalar engelli mülteciler özelinde dönüştürülmelidir.

Ev sahibi ülkelerin engellilere yönelik uygulanan eğitim politikaları engelli mültecileri dışarıda bırakmaktadır. Uygun eğitim modelleri geliştirilerek engelli mültecilerin özel eğitim ve rehabilitasyonu ile bilişim destekli eğitim modelleri sürdürülebilir kılınmalıdır. Yapısal sorunların başında gelen engelli mültecilerin eğitimle bütünleşmesinde Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Okul Sosyal Hizmeti hayata geçirilmeli, okullarda görevli sosyal hizmet uzmanları özel olarak görevlendirilmelidir.

Engelli mültecilerin yeni bir ülkede farklı bir dil ile karşılaşmanın getirdiği zincirleme sorunların kaynağında iletişim güçlükleri gelmektedir. Bu doğrultuda görme ve işitme engeline sahip mülteciler için özel uyum programları gerekmekte olup yazı dili ile görsel dil arasında bağlantı kurucu sistemlerin geliştirilmesi gerekir. Engelli olmanın toplumdan dışlanma sebebi olamayacağı düşüncesinden hareketle engelli mülteciler için tercüman destekli teknolojik cihazlara erişim kolaylaştırılmalıdır.

Savaş, engellilik ve göç kümülatif sorunlar silsilesiyle baş etmeyi gerektirir. Baş etme mekanizmalarının güçlendirilmesine yönelik olarak özellikle ruh sağlığı alanında psikososyal desteklerin engelli mültecilere uygulanması ve onların güçlendirilmelerine dönük bir politika sosyal uyum programlarına dahil edilmelidir. Bunun yanında savunuculuğun ve haklara erişim, örgütlenme, engelli mültecilerin adalete erişimini kolaylaştıran bir dizi aktivasyon eylemi ile engelli mültecilerin güçlendirilmesi hedef eylemler içinde yer almalıdır.

Sonuç olarak ne ulusal ne de uluslararası boyutta savaş mağduru engelli mülteciler için kapsamlı ve sürdürülebilir bir devlet politikasına rastlanmıştır. Engellilik ve göçün birleştiği noktada engelli mültecilerin spesifik sorunlarına yönelik

çözümler için modellere ve uygulanabilir sosyal politikalara ihtiyaç vardır. Sosyal uyum ve toplumsal bütünleşmeye dönük bu politikalar için yasal düzenlemelerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Uluslararası boyutta iltica ve göç kavramlarının dışında engelli mülteci ve sığınmacıların haklara erişimlerine yönelik uluslararası sivil toplum kuruluşları, Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü, Avrupa Birliği gibi kurumların yanı sıra Asya-Pasifik örgütleri gibi uluslararası örgütlerin kalkınma planlarına engelli mültecilerin daha görünür kılınması gerekliliği vurgulanmalı, mevzuatların bu çerçevede genişletilmesi gerekmektedir.

Öte yandan ulusal ölçekte Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Müdürlüğü ve Sağlık Bakanlığı kurum ve kuruluşları bünyesinde engelli mülteciler odağında ortak platform oluşturmalı ve engelli mültecilerle ilgili her bir engellilik alanında ayrı ayrı kesitsel çalışmalar yaparak uygun çözüm modellerini hayata geçirmelidir. Özel gereksinimli mülteci çocuklar ve benzeri için Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili birimlerinin de bu sürece dahil edilmesi hem sosyal uyum hem eğitim politikası açısından önemlidir. Ayrıca kadın engelli mültecilerin gebelik, annelik ve diğer spesifik sorunlarına yönelik programlar geliştirilmeli, buna yönelik farkındalıkların oluşturulması için sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapılmalıdır. Engelli mülteciler şemsiyesi altında çok boyutlu kategorilerle bu çalışmaların hayata geçirilmesi, erişilebilirliğin önündeki engellerin kaldırılması ve hak temelli yaklaşımların vurgulanması önemlidir. Ayrıca pandemi gibi küresel ölçekli güncel sorunlar çerçevesinde de engelli mültecilerin ihtiyaçları unutulmamalıdır.

Toplumsal kabul bağlamında mültecilerin entegrasyonuna dönük programların içinde engelli mülteciler için özel çalıştay, sempozyum, kongre, proje vb. ulusal ve uluslararası nitelikteki bilimsel çalışmalar düzenlenmeli ve engelli mültecilerin güncel sorun ve ihtiyaçlarına cevap verecek çözüm önerileri bilimsel temelde ele alınmalıdır. Konuyla ilgili ayrıca nitel veya nicel araştırma yöntem ve tekniklerine dayalı çalışmalar yapılmalıdır. Bu araştırmaların katılımcıları engelli mülteciler ya da bu kişilerle ilgilenen yetkililer olmalıdır. Diğer yandan engelli mülteciler veya mülteci engelliler gibi çoklu dezavantajlı grupların görünürlüğü üzerinde durularak diğer birden çok dezavantaja (multiple disadvantage) sahip gruplara yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları ile Engelli ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmelik (2006, 20 Haziran). Resmi Gazete (sayı: 2022). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060620-4.htm>
- Abbas, R. (2017). "Savaş Mağduru Engelliler". Savaş Mağduru Engelliler Uluslararası Zirvesi Bildiri Kitabı (içinde). Savaş Mağduru Engelliler Uluslararası İşbirliği Teşkilatı, 182-186.
- Barros, M. A. & Nogueira, A. J. A. (2018). Public Policies, Sovereignty And The Right Of Asylum For People With Disabilities: An Analysis From The Constructivist Perspective. *Sociol Int J*, 2(6), 769-777.
- Bartram, D., Poros, M. V. ve Monforte, P. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*, çev. İtr Ağabeyoğlu Tuncay, Ankara: Hece Yayınları.
- Beduschi-Ortiz, A. (2010). Reception of Asylum Seekers with Disabilities in Europe. *Forced Migration Review*, (35), 29.
- Calvot, T., Merat, C. (2014). Hidden Victims Of The Syrian Crisis: Disabled, Injured And Older Refugees. *London: HelpAge International and Handicap International*. <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/40819>.
- DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) (2011). Dünya Engellilik Raporu.
- European Commission (2003) *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Equal opportunities for people with disabilities: A European Action Plan*, Com (2003) 650 final, 30.10.2003.
- Gasseer, N., Dresden, E., Keeney, G. and Warren, N. (2004). Status of Women and Infant in Complex Humanitarian Emergencies. *Journal of Midwifery , Women's Health*, 49; 7-13.
- Gökmen, M. (2007). *Zaferin Destanlaştığı Yer: Çanakkale*. <https://www.yeniiasya.com.tr/2007/03/18/gorus/default.htm>, erişim:19.07.2020.
- Güneş Aslan, G. ve Güngör, F. (2019). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Göç Sonrası Yaşadığı Sorunlar: İstanbul Örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18): 1602-1632.
- Harris, J. (2003). "All Doors Are Closed To Us": A Social Model Analysis of the Experiences of Disabled Refugees and Asylum Seekers in Britain. *Disability and Society* 18(4): 393-408.
- Hussain, B. (2017). "Filistin'de Engellilik". Savaş Mağduru Engelliler Uluslararası Zirvesi Bildiri Kitabı (içinde). Savaş Mağduru Engelliler Uluslararası İşbirliği Teşkilatı, 187-192.
- İncetahtacı, N. (2017). "Gaziantep'te Yaşayan Suriyeli Engelli Mültecilere Yönelik Durum Analizi ve Sayısal Veriler; Çocuklar Odağında Bir Değerlendirme" Savaş Mağduru Engelliler Uluslararası Zirvesi Bildiri Kitabı(içinde). Savaş Mağduru Engelliler Uluslararası İşbirliği Teşkilatı, 150-157.
- Karataş, K. (2017). "Savaş, Terör ve Şiddet Mağduru Engelliler ve Sosyal Yaşama Katılım". Savaş Mağduru Engelliler Uluslararası Zirvesi Bildiri Kitabı (içinde). Savaş Mağduru Engelliler Uluslararası İşbirliği Teşkilatı, 103-119.
- Kassap, H. (2015). Savaşlar Dünyada Engelli Sayısını 1 Milyar 80 Milyon Kişiye Çıkardı. <http://www.milliyet.com.tr/savaslar-dunyada-engelli-sayisini-1-adana-yerelhaber-1092193/>, erişim:17.07.2020.
- Kaya, M. (2017). Türkiye'deki Savaş Mağduru Engelli Suriyeli Mültecilerin Toplumsal Hayata Adaptasyon Süreçleri: Özel ve Kamusal Alan Engelleri. *Diyalektolog*, 16, 127-144.
- Kurtoğlu Karayel, A. H. (2018). Savaşın Engellileri: Engelli Yaşama Mahkûm Edilen Suriyeliler. *İNSAMER Gözlem-Saha 12*.
- NASW (National Association of Social Workers), (2006). *Social Work Speaks: 2006-2009*. Washington, DC.
- Palestinian Centre For Human Rights (PCHR) (2007). *The Reality of The Rights of Disabled Persons in the Gaza Strip*. Gazze Palestian. Palestinian Centre for Human Rights Publications.
- Schneider, A. & Ingram, H. (1993). Social Construction of Target Populations: Implications For Politics and Policy. *The American Political Science Review*, 4(1), 334-347
- Snoubar, Y. ve Karataş, K. (2015). Bir Sakatlık Nedeni Olarak Savaş, Çatışmalar ve Engelli Çocukların Hakları: Filistin Örneği. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 14(1), 1-14.
- Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (2006, 31 Mayıs). Resmi Gazete (sayı: 5510). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060616-1.htm>
- Straimer, C. (2010). *Vulnerable Or Invisible?: Asylum Seekers with Disabilities in Europe*. UNHCR, Policy Development and Evaluation Service.
- T. C. Başbakanlık Engelliler İdaresi Başkanlığı (2009). *Toplum Engelliliği Nasıl Anlıyor Temel Araştırması*, Ankara.
- Taşkın, D. (2018). *Sığınmacılar ve Geçici Koruma Altındaki Engelli Suriyeliler ile Engelli Iraklılar: Türkiye'de Sağlık ve Rehabilitasyon Hizmetlerine Erişimlerdeki Sorunları ve Çözüm Önerileri*. Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Sağlık Yönetimi, Ankara.
- UNHCR (2019). *Global Trends: Forced Displacement in 2019*. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/5ee200e37.pdf>
- Yabancılar Hakkında Uluslararası Koruma Kanunu (2013, 11 Nisan). Resmi Gazete (Sayı: 6458). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>
- İnternet Kaynakları**
 URL1. <https://www.unhcr.org/excom/exconc/4cbeb1a99/conclusion-refugees-disabilities-other-persons-disabilities-protected-assisted.html>
 URL 2. <https://www.unhcr.org/tr/engelliler>
 URL3. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

EXTENDED ABSTRACT

Disability and Refugee are two distinct situations of disadvantage, but due to many reasons, people experience these two challenges together, and according to data from international institutions it is estimated that around 3 million people worldwide are refugees with disabilities. In this context, the work you have focuses on the problems that arise due to the simultaneous experience of disability and refugees.

When the literature on the subject is analyzed, it is observed that there are separate studies on disability and refugee while there are limited number of studies dealing with these two cases together. In this review, the issue of refugees with disabilities was discussed, respectively; the state of wars leading to refugees with disabilities, the legal regulations related to refugees with disabilities, and finally, the problems experienced by refugees with disabilities. The work has been completed with proposals for the solution of the problems of refugees with disabilities within the framework of social work and social policy.

The most important reason that raises disability refugees is Wars. There are many people who have become disabled because of wars, both from civilians and from people who have been involved in conflicts. On the other hand, the wars that lead to disability bring about displacement. As a result, the phenomenon of refugee with disabilities called double victimization is confronted.

Expressions involving refugees with disabilities are quite limited in international and national legal regulations. The United Nations Convention on the status of refugees of 1951, as a basis for legal legislation on migration, does not explicitly cover the issue of refugees with disabilities. Work on international asylum norms was initiated in 1951, and the United Nations Convention on the rights of Persons with disabilities was adopted in 2006, and no mention of refugees with disabilities or refugee disabilities was made in either convention. In Turkey, migration and disability legislation are dealt with in separate laws and regulations as two separate problem areas, this situation restricting access to health and social rights of both disabled and refugee persons. The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (UNCRPD) was adopted as the first comprehensive human rights treaty of the 21st century on 21 December 2006 and entered into force on 3 May 2008. Joint action plans between the Department of Social Policies and Development and UNHCR within the United Nations have strengthened policies in favor of disabled refugees after the International Convention on the Rights of Persons with Disabilities. UNHCR Executive Committee prepared a report in 2010 for the signatories of the Convention on the Rights of the International Persons with Disabilities in response to multiple problems arising from the interpretation differences of the member states of the UN. This report makes a series of recommendations on the equality of conditions between refugees with and without disabilities. In addition, it is stated that the situation in Europe is worrying about the acceptance and administrative detention of disabled refugees. In the 2003/9 directive of the European Union parliamentary commissions, it is included in the process of asylum seekers who have been detained in administrative detention to ensure minimum living standards and economic livelihoods for health conditions.

It is possible to summarize the problems experienced by refugees with disabilities as language and communication problems, accommodation problems, access to education and healthcare services, employment and economic problems, exclusion, discrimination, exposure to abuse, security problems, inadequate socialization. The Social Work and social policy proposals that were proposed in order to overcome these problems and improve the well-being of disabled refugees were as follows: First of all, these people need to be visible through egalitarian arrangements on the basis of rights and freedoms. Security, health and social security needs should be prioritized as the most urgent needs. Access to necessary services should be ensured for those in need of shelter and care. For a sustainable economic system, participation of people with disabilities in the workforce should be encouraged. For long-term social cohesion, care must be given to the education of refugees with disabilities. Technical equipment with interpreter support must be provided to overcome communication difficulties. Access to therapeutic and rehabilitative services in the field of mental health should be facilitated in order to overcome the traumas experienced and to establish a healthier psychological environment. Empowering people should be increased in order to seek rights and to fully benefit from the justice system. Emphasis should be placed on scientific activities in order to better understand the situation of refugees with disabilities. Finally, the issue should be approached from a holistic perspective and inclusive measures should be taken.